

úvodník

JAK JSME NA TOM S DESTIGMATIZACÍ?

Když jsme v roce 2013 iniciovali výzkum s cílem porovnat postoje české a anglické populace k lidem s duševními problémy, netušili jsme, jak propastné rozdíly zjistíme.¹ Negativní postoje české populace se následně potvrdily také o rok později, v šetření uskutečněném pomocí jiného výzkumného nástroje.² Ve snaze lépe pochopit nepříznivé postoje české populace jsme si kladli mnoho otázek, od metodologických (např. jakou roli hraje překlad a porozumění termínům jako „mental health problems“ a „mental illness“) přes společenské (např. jakou roli hraje v různých populacích očekávání společensky žádoucí reakce) až po otázky související se systémem péče o duševní zdraví.

V posledně jmenované oblasti jsme svoji pozornost zaměřili především na dvě otázky. Za prvé, nakolik lepší postoje v anglické a katalánské populaci souvisí se systémem péče, který je více založen na komunitních službách? A za druhé, nakolik lepší postoje v anglické a katalánské populaci souvisí se systematickou realizací velkých destigmatizačních projektů, se kterými ČR v té době neměla zkušenost?

Obě výše zmíněné otázky jsou velmi těsně propojeny. Deinstitutionalizace systémů psychiatrické péče, kterou ve druhé polovině minulého století v nekomunistické Evropě, Severní Americe, Austrálii a jinde ve světě facilitoval důraz na lidská práva, ekonomickou efektivitu a – slovy Miloše Vojtěchovského – „globální expanze farmakologie do psychiatrie“, s sebou totiž přinesly více lidí se závažným duševním onemocněním v běžných rezidenčních čtvrtích, ergo více interakce mezi lidmi s duševním onemocněním a bez (diagnostikovaných) duševních onemocnění. Otevřenost a přívětivost vůči lidem s duševním onemocněním nebyla v těchto interakcích samozřejmostí, ba naopak, vyjednávání o umístění služeb péče o duševní zdraví v běžných rezidenčních čtvrtích často provázely protesty a na ně reagující setkání a diskuse s občany bez duševních onemocnění. Ze strachu a neznalosti pramenící stigmatizace a diskriminace, se kterou se setkávali (a stále setkávají) lidé s duševním onemocněním a profesionálové, kteří jim poskytují péči, se staly podnětem pro destigmatizační a antidiskriminační iniciativy, včetně těch rozsáhlých a systematických, jako např. „Time to Change v Anglii“ nebo „Like Minds, Like Mine“ na Novém Zélandu.

Před několika měsíci jsme opakovali celopopulační šetření postojů české populace k lidem s duševním onemocněním, a to pomocí obou dříve použitých nástrojů. Z výsledků se zdá, že se v české populaci oproti letům 2013/2014 signifikantně zlepšily postoje, ale nikoli zamýšlené jednání vůči lidem s duševním onemocněním. Zároveň lidé, kteří byli nějakým způsobem exponováni probíhající reformě péče o duševní zdraví nebo aktivitám celonárodní destigmatizační iniciativy „Na rovinu“, vykazují lepší postoje než ti, kteří reformě nebo aktivitám iniciativy „Na rovinu“ vystaveni nebyli.³ Ačkoli nejsou zmíněné rozdíly v postojích nijak obrovské a rozdíly v zamýšleném jednání nejsou signifikantní, ukazují na změnu k lepšímu a jsou v souladu s očekávanými odvozenými z evidence ze zahraničí.^{4,5}

V rámci aktivit iniciativy „Na rovinu“ zaznamenáváme také vstřícnější postoje u pracovníků veřejné správy, zdravotníků a pracovníků v sociálních službách. Při práci se samotnými lidmi se zkušeností s duševním onemocněním a s jejich rodinnými příslušníky jsme však často svědky toho, že si teprve v rámci našich aktivit uvědomí, jak velký má na ně stigmatizace vliv, a tím dochází ke zhoršení v reportovaných položkách jako „I když já sám v sebe nevěřím, druzí lidé ve mě věří“ nebo „Lidé si myslí, že v životě nemohu ničeho dosáhnout, protože mám duševní nemoc“. Domníváme se, že může jít o období fenoménu, kdy u lidí se závažným duševním onemocněním dochází ke zvyšování depresivity

v souvislosti se získáváním náhledu na onemocnění (tzv. insight paradox); nicméně věnujeme těmto zjištěním patřičnou pozornost.

Daří se nám také pozvolna měnit mediální praxi. V rámci Stigma Watch (stigmawatch@nudz.cz) reagujeme na články se stigmatizujícím nebo nevhodným obsahem a většinou se nám dostává vstřícných reakcí a zájmu o Media Guide (<https://narovinu.net/materialy/>). Například v problematice sebevraždy dokonce i bulvární média mění na naše podněty nevhodné ilustrační fotografie a uvádějí ke svým článkům kontakty na krizové služby.

Skvělou práci odvádějí také další organizace, ať již v rámci Týdnů pro duševní zdraví, lokálních akcí a festivalů, anebo v rámci své hlavní činnosti, jako organizace Nevypust duši, Dialogos, nebo jiné „uživatelské“ organizace. A nesmíme zapomínat ani na globální trendy, kdy vidíme jednoznačný posun a snahu o destigmatizaci v oblasti duševního zdraví a nemoci. Zde zmíním alespoň seriál Netflixu o královně Alžbětě nazvaný „The Crown“, který se duševním zdravím přímo či nepřímo zabývá téměř v každém díle; a také „Mental Health Series“ právě vznikající ve spolupráci Apple TV s Oprah Winfrey a princem Harrym, který by měl být uveden v první polovině letošního roku.

Přeji si, aby se nám společně dále dařilo nejen měnit strukturu a fungování systému péče o duševní zdraví, ale také dále kultivovat postoje české společnosti k duševnímu zdraví; a hlavně, aby změnu k lepšímu co nejdříve pocítili lidé s duševním onemocněním a jejich rodiny, a to nejen ze strany obecné populace, ale také od pracovníků ve státní správě, zdravotnictví, školství, sociálních službách, médiích, od policie, zaměstnavatelů a lidí z jiných sfér společnosti.

*PhDr. Petr Winkler, Ph.D.
Národní ústav duševního zdraví
Petr.Winkler@nudz.cz*

Literatura

1. Winkler P, Csémy L, Janoušková M, Mladá K, Motlová LB and Evans-Lacko S. Reported and intended behaviour towards those with mental health problems in the Czech Republic and England. *European Psychiatry* 2015; 30 (6): 801–806.
2. Winkler P, Mladá K, Janoušková M, Weissová A, Tušková E, Csémy L and Evans-Lacko S. Attitudes towards the people with mental illness: comparison between Czech medical doctors and general population. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 2016; 51 (9): 1265–1273.
3. Winkler P, Formánek T, Mladá K and Evans-Lacko C. Development of public stigma towards people with mental health problems in Czechia, 2020 (under review).
4. Evans-Lacko S, Corker E, Williams P, Henderson C and Thornicroft G. Effect of the Time to Change anti-stigma campaign on trends in mental-illness-related public stigma among the English population in 2003–13: an analysis of survey data. *The Lancet Psychiatry* 2014; 1 (2): 121–128.
5. Rubio-Valera M, Fernández A, Evans-Lacko S, Luciano JV, Thornicroft G, Aznar-Lou I and Serrano-Blanco A. Impact of the mass media OBERTAMENT campaign on the levels of stigma among the population of Catalonia, Spain *European Psychiatry* 2016; 31: 44–51.